

Wybrane zmienne osobowościowe w świetle psychologicznych czynników ryzyka popełnienia zabójstwa

*Selected personality variables
as psychological risk factors for homicide*

ANNA WOLSKA

Z Katedry Psychologii Uniwersytetu Szczecińskiego w Szczecinie

STRESZCZENIE. *W charakterystyce wybranych wymiarów opisujących osobowość, które znalazły się w grupie predyktorów mających 68,7% mocy przewidywania zabójstwa, istotne okazały się: (1) poziom lęku – mieszczący się w grupie zabójców między nasileniem negatywnym a przeciętnym, (2) poziom kompetencji emocjonalnych – kształtujący się negatywnie, (3) poziom agresywności i wrogości – zbliżający się w grupie zabójców do nasilenia przeciętnego. Wymiary te stanowią składową predyktorów zabójstwa wraz z wymiarem obciążenia sytuacyjnego w czasie dokonywania czynu oraz z wymiarem funkcjonowania biologicznego. Najważniejszym w hierarchii okazał się wymiar obciążenia sytuacyjnego, w następnej kolejności następują wymienione wymiary osobowościowe, po których następuje wymiar opisujący funkcjonowanie biologiczne. Całość tej hierarchii stanowi psychologiczną grupę ryzyka popełnienia czynu zabójstwa z niemal 70% prawdopodobieństwem*

SUMMARY. *In a group of predictors accounting for 68.7% of the variance of homicide, the following personality dimensions had significant effects: (1) anxiety – from negative to average in the homicide group; (2) emotional competence-negative; (3) aggression and hostility – near average level in the homicide group. Other significant predictors were situational stress at the time of the crime and biological functioning. The contribution (from strongest to weakest) of the different predictors can be rank-ordered as follows: situational stress then personality dimensions then biological functioning. Together this hierarchy predicts homicide with a probability of almost 70%.*

Słowa kluczowe: zabójstwo / czynniki ryzyka / badanie psychologiczne / predykcja
Key words: homicide/ risk factors/ psychological examination/ prediction

Celem społecznej prognozy jest określenie *ex ante* stopnia przystosowania jednostki do określonej działalności (zachowania). Problem sprowadza się do wykrycia zależności pomiędzy charakterystycznymi zachowaniami, cechami osobowości oraz czynnikami środowiskowymi a jej przystosowaniem do określonej działalności. Poznaawszy składowe tej zależności, możemy przewidzieć przyszłe społeczne zachowania jednostki. Zakładamy oczywiście tym samym, że zachowanie jednostki jest przewidywalne, ponieważ podlega

ono pewnym prawidłowościom. Badania potwierdzają, że zachowanie jednostki nie jest czymś przypadkowym, że nie tylko zależy od aktualnych warunków, w których ta jednostka się znajduje, ale również jest związane z dotychczasowymi przeżyciami i zachowaniem w różnych środowiskach, w których ta jednostka poprzednio się znajdowała [Namowicz-Chrzanowska 1975, Ostrihanska 1975, Zakrzewski 1964].

Podstawą prognozowania kryminologicznego jest albo analiza przypadków – wtedy

czynniki prognostyczne powstają na drodze intuicyjno-analitycznej, albo badanie dużych grup osób ujawniających podobne zachowania – wtedy czynniki prognostyczne powstają na drodze obliczeń statystycznych, przedstawianych często w postaci tablic prognostycznych [Glueck 1959, Krukowski 1975, Zakrzewski 1964].

Do przygotowania prognozy psychologicznej jakiegoś zachowania niezbędna jest rzetelna diagnoza etiologiczna tego zachowania, charakterystyka czynników istotnych mających wpływ na jego pojawienie się; innymi słowy – określenie mechanizmów powstania określonego zachowania oraz jego przebiegu. Prawidłowa prognoza może posłużyć zarówno do działań profilaktycznych, jak też eliminujących ryzyko wystąpienia następnych niekorzystnych zachowań [Lewicki 1975, Namowicz-Chrzanowska 1975, Sęk 1993].

Liczba zabójstw wzrasta. Wzrasta również tendencja do popełniania tych czynów przez coraz młodszych sprawców, w coraz bardziej okrutny sposób. Toteż badania zmierzające do ustalenia czynników ryzyka homicidalnego nie tylko są uzasadnione, ale konieczne dla celów profilaktycznych i społeczno-prawnych, tym bardziej, że wśród kryminologicznych ustaleń dotyczących ogólnych zagadnień przestępczości nieletnich, dorosłych, recydywy, kary, zwolnień warunkowych i innych, mających swoją bogatą literaturę, nie znalazłam opracowań na temat zabójstw.

Literatura kryminologiczna oraz psychologiczno-psychiatryczna i socjologiczna dotycząca zabójstw jest bardzo obszerna i niemal we wszystkich opracowaniach zwraca się uwagę na znaczenie osobowości sprawców [Abrahamsen 1973, Dalay, Wilson 1988, Ellis, Hoffman 1990, Gierowski 1989, Majchrzyk 1995, Mecir 1977, Mednick, Moffitt, Norris 1988, Stack 1987, Tanay 1992, Wolska 1982, 1999, 1999a, 1999b i in.].

CEL

Celem opracowania jest przedstawienie osobowościowych czynników ryzyka homi-

cidalnego w świetle wyników otrzymanych na podstawie badań sprawców innych przestępstw agresywnych oraz nieagresywnych. Dla realizacji tego celu postawiono następujące pytania:

1. Czy wyodrębnione grupy przestępców (zabójcy, agresywni niezabójcy, nieagresywni) różnią się ze względu na wymiary opisujące osobowość (przyjęte w poprzednich badaniach nad zabójcami oraz literaturze przedmiotu), a jeśli tak, to jakich wymiarów dotyczą te różnice?
2. Które różnice mają większy, a które mniejszy wpływ na rodzaj przestępstwa, szczególnie na dokonanie zabójstwa?
3. Jakie jest prawdopodobieństwo poprawnego zaklasyfikowania badanych osób, korzystając z analizowanych wymiarów, do grupy ryzyka homicidalnego?

Zakłada się, że wybrane do opisu osobowości wymiary będą różniły badane grupy przestępców, a największe znaczenie ze względu na dokonywane zabójstwa będą miały wymiary opisujące kompetencje emocjonalne, agresywność i poziom lęku.

OSOBY BADANE

W części empirycznej prezentowanej pracy analizie poddano dane pochodzące od 150 osób. Dane te wybrano w sposób losowy z szerszej, liczącej 2040 przypadków, bazy danych zawierającej biopsychosocjologiczne i orzecznicze charakterystyki przestępców. Zebrano je w trakcie wieloletniej praktyki sporządzania orzeczeń psychologicznych dla potrzeb wymiaru sprawiedliwości. Obejmują one, obok danych socjodemograficznych, wyniki badań psychologicznych i psychiatrycznych.

Jak wspomniano wyżej, dobór osób do aktualnej próby badawczej miał charakter losowy. Losowanie odbywało się wg określonego klucza. Warunkiem ograniczającym było zachowanie takiej samej liczby osób w poszczególnych podgrupach. Zgodnie z założeniami pracy, kryterium wyodrębniającym podgrupy był rodzaj przestępstwa.

Tablica 1. Wiek osób badanych

Badana grupa	Liczba badanych	Średni wiek	Odchylenie standardowe	Minimum	Maksimum
Zabójcy	50	33,24	11,0353	17	61
Przestępcy agresywni niezabójcy	50	34,86	11,0860	18	59
Przestępcy nieagresywni	50	32,60	9,9525	17	62
Razem	150	33,58	10,6835	17	62

Tablica 2. Poziom wykształcenia w badanej próbie

Poziom wykształcenia*		Grupa przestępców			Razem
		zabójcy	agresywni niezabójcy	nieagresywni	
niepełne podstawowe	n	3	2	3	8
	%	6,0	4,0	6,0	5,3
specjalne	n	2	3	3	8
	%	4,0	6,0	6,0	5,3
podstawowe	n	26	28	28	82
	%	52,0	56,0	56,0	54,7
zasadnicze	n	16	12	9	37
	%	32,0	24,0	18,0	24,7
średnie	n	3	5	4	12
	%	6,0	10,0	8,0	8,0
wyższe	n	–	–	3	3
	%	–	–	6,0	2,0
Razem	N	50	50	50	150
	%	100,0	100,0	100,0	100,0

* $\chi^2=9,098$ $df=10$ $p=0,523$

Wyróżniono trzy takie podgrupy, tj.: (1) zabójcy – osoby skazane za art. 148, (2) przestępcy agresywni – osoby skazane za czyny przestępcze agresywne, ale nie zabójstwo, (3) przestępcy nieagresywni – osoby skazane za czyny nieagresywne. Badana próba była wewnątrznie zróżnicowana ze względu na takie czynniki socjodemograficzne, jak: wiek, wykształcenie, pochodzenie społeczne, karalność.

Wiek osób badanych mieścił się w przedziale od 17 do 62 lat, ze średnią równą ok. 33 lata i odchyleniem standardowym równym ok. 10 lat (tabl. 1).

Poziom wykształcenia (tabl. 2) nie różnicuje grup badanych i sprawcy najczęściej

mają wykształcenie podstawowe, potem zasadnicze. Wśród sprawców przestępstw agresywnych nie ma osób z wykształceniem wyższym.

Różnice między grupami ze względu na pochodzenie społeczne (tabl. 3) są statystycznie istotne. We wszystkich grupach badani najczęściej pochodzą ze środowiska robotniczego. Wykształcenie inteligenckie najliczniej reprezentowane jest przez osoby dokonujące czynów nieagresywnych, zaś chłopskie – przez osoby dokonujące czynów agresywnych, lecz nie zabójstw.

W grupie zabójców rozkład osób pierwszy raz i wielokrotnie karanych jest podobny, natomiast w grupach przestępców

Tablica 3. Pochodzenie społeczne badanych osób

Pochodzenie społeczne*		Grupa przestępców			Razem
		zabójcy	agresywni niezabójcy	nieagresywni	
robotnicze	n	42	37	34	113
	%	84,0	74,0	68,0	75,3
chłopskie	n	3	9	4	16
	%	6,0	18,0	8,0	10,7
inteligencje	n	5	4	12	21
	%	10,0	8,0	24,0	14,0
Razem	N	50	50	50	150
	%	100,0	100,0	100,0	100,0

* $\chi^2=10,171$ $df=4$ $p=0,038$

Tablica 4. Karalność badanych osób

Karalność**		Grupa przestępców			Razem
		zabójcy	agresywni niezabójcy	nieagresywni	
Pierwszy raz	n	22	14	11	47
	%	44,0	28,6	22,0	31,5
Wielokrotna	n	28	35	39	102
	%	56,0	71,4	78,0	68,5
Razem	N	50	49	50	149
	%	100,0	100,0	100,0	100,0

* $\chi^2=5,902$ $df=2$ $p=0,052$

nieagresywnych i agresywnych niezabójców sprawcy częściej byli więcej niż raz karani (tabl. 4).

METODY

Utworzono następujące grupy zmiennych: socjalizacyjne, biopsychiczne, sytuacyjne i psychopatologiczno-orzecznice.

W ramach *zmiennych socjalizacyjnych* poddano analizie: socjalizację rodzinną (typ rodziny, pochodzenie społeczne, atmosferę wychowawczą domu rodzinnego, więzi emocjonalne badanych z członkami swojej rodziny, jakość oddziaływań wychowawczych, system wychowania, wzorce agresywnych zachowań, akceptacja tych wzorców, uzależnienie rodziców od alkoholu); socjalizację

pozarodziną (kłopoty w nauce, trudności wychowawcze w szkole, pobyty w zakładach poprawczych i wychowawczych, domach dziecka, izbach dziecka, wzorce naśladowcze zachowań agresywnych dopływające z grup rówieśniczych, role pełnione w tych grupach) oraz dane o społecznym funkcjonowaniu badanych (opinie środowiska, karalność, poziom wykształcenia, pochodzenie społeczne, sposoby spożywania alkoholu, używanie środków uzależniających).

W zespole *zmiennych biopsychicznych* analizowano cechy organizmu (zmiany organiczne, wyniki badań bezpośrednich oceniających sprawność układu nerwowego, tj. EEG i TK, urazy i choroby w obrębie centralnego układu nerwowego, obciążające rozwój i sprawność organizmu ciężkie cho-

roby), sferę poznawczą (poziom umysłowy i krytycyzm badanych), strukturę i funkcje osobowości (egocentryzm – prospołeczność, poziom uczuciowości wyższej, umiejscowienie i poziom kontroli emocjonalnej, tolerancja na frustrację, poziom lęku, mechanizmy obronne osobowości, mechanizm agresywności i wrogości, stopień możliwości odraczania potrzeb, adekwatność poczucia własnej wartości).

W ramach *zmiennych sytuacyjnych* analizie poddano czynniki sytuacyjne „bliskie” (bezpośrednio poprzedzające lub występujące w trakcie czynności agresywnej) i „dalekie” (sytuacje występujące wcześniej, długotrwałe, powtarzające się między osobami pozostającymi w relacji).

W grupie *zmiennych psychopatologiczno-orzecznich* znalazły się psychiatryczne diagnozy stanu psychicznego badanych, oceny stopnia poczytalności, bezpieczeństwa dla porządku prawnego.

Omówione powyżej zmienne oraz opinie psychologiczne posłużyły dalej do wydzielenia 17 wymiarów opisujących funkcjonowanie badanych przestępców. Są to:

1. *funkcjonowanie społeczne* (opinie środowiskowe, karalność, poziom wykształcenia, sposób spożywania alkoholu, płynność pracy zawodowej, współżycie społeczne w pracy, w domu, w miejscu zamieszkania),
2. *przebieg socjalizacji pozarodzinnej* (postępy w nauce, kłopoty wychowawcze, wagary, drugoroczność, pobyty w zakładach resocjalizacyjno-wychowawczych, w domach dziecka, grupy rówieśnicze i pozycja społeczna w tych grupach),
3. *warunki domu rodzinnego* (typ rodziny: pełna – niepełna, dzietność, warunki socjalno-bytowe),
4. *oddziaływania wychowawcze domu rodzinnego* (sposób nagradzania i karania: nasilenie kar, usuwanie nagrody, rodzaje nagród; system wychowania: demokratyczny, autokratyczny, nadopiekuńczy),
5. *klimat emocjonalny rodziny* (jakość więzi z rodzicami, atmosfera wychowawcza w domu, uzależnienie rodziców),
6. *agresja w domu* (wzorce agresywnego zachowania, akceptacja agresji, agresja jako sposób rozwiązywania problemów życiowych, uzależnienie rodziców, kary fizyczne),
7. *funkcjonowanie biologiczne* (zmiany organiczne, urazy i choroby c.u.n., inne ciężkie choroby, wyniki EEG, TK, zapotrzebowanie na stymulację zewnętrzną, nuda),
8. *funkcjonowanie poznawcze* (poziom umysłowy, krytycyzm, strategie rozwiązywania problemów),
9. *struktura i funkcje osobowości* (prawidłowe, zaburzone, głębokość zaburzenia),
10. *nastawienie do rzeczywistości* (prospołeczność – egocentryzm),
11. *nastawienie do siebie* (poczucie własnej wartości, poczucie krzywdy, poczucie winy),
12. *poziom kompetencji emocjonalnych* (tolerancja na frustrację, sposób odraczania gratyfikacji potrzeb, poziom uczuciowości wyższej, sprawność mechanizmów obronnych osobowości),
13. *kontrola emocji*,
14. *poziom lęku* (Arkusz Samopoznania Cattella),
15. *poziom agresywności i wrogości* (wyniki i rozkład testu Buss-Durkee, wzorce agresywnego zachowania, agresja jako sposób rozwiązywania konfliktów czy problemów życiowych),
16. *motywacja czynu karalnego* (motywy ułożone wg stopnia nasycenia czynnikiem emocjonalnym),
17. *obciążenie czynnikami sytuacyjnymi* w czasie dokonywania czynu karalnego (zachowanie ofiary, wcześniejsze konflikty i nieporozumienia z ofiarą, czynniki spustowe tuż przed czynem, nietrzeźwość: głębokość i rodzaj upojenia).

Wymiary przedstawione w pkt. 9–15 opisują funkcjonowanie osobowości badanych

osób, będące przedmiotem analizy tego opracowania. Analiza przebiegała w sposób następujący: dla każdego z 150 wylosowanych przestępców przygotowano arkusze, obejmujące przedstawione wyżej zmienne oraz pełną opinię psychologiczną sformułowaną w trakcie uprzednich badań diagnostycznych wraz z wynikami tych badań. Przedstawiono je następnie trzem niezależnym sędziom kompetentnym i poproszono o ocenę każdego z nich, przyjmując za kryterium owych 17 wymiarów przedstawionych wcześniej. Sędziowie otrzymali opis wymiarów, ich definicje oraz instrukcję dotyczącą sposobu oceny, jak również skalę ocen z opisami punktów krańcowych – za zasadne uznano przyjęcie skali 5-punktowej. Oceny dokonywali na specjalnie do tego celu zaprojektowanych arkuszach. Po uzyskaniu materiałów od wszystkich sędziów sprawdzono zgodność ich ocen. Okazała się zadowolająca. Następnym krokiem było uśrednienie dla danego przestępcy ocen wystawionych przez trzech sędziów. W ten sposób każdemu z badanych można było przypisać określone miejsce na każdym z 17 wymiarów.

Omówione powyżej zmienne mają charakter porządkowy. Dolną granicę nasilenia negatywnych cech w danym wymiarze określa wartość „1”, natomiast górną granicę nasilenia korzystnych cech określa wartość „5”.

Podstawową metodą niniejszych badań empirycznych jest analiza przypadku. Wobec każdego badanego zastosowano psychologiczne metody kliniczne: rozmowy psychologiczne, obserwacje zachowania, kliniczną ocenę rozwoju i życia badanych, takąż ocenę informacji zawartych w aktach sprawy i innych dostępnych dokumentach. Stosowano też różnorodne metody testowe w tradycyjnych grupach pomiaru cech organicznych (próby organiczne Bender, Benton, Graham-Kendall, analiza psychogramu testu Wechslera – WAIS pod kątem zmian organicznych), poziomu umysłowego (głównie test Wechslera – WAIS lub Ravena, wskaźniki testu Rorschacha) i osobowości sprawców (test Rorschacha, testy projekcyjne rysun-

kowe, TAT, Arkusz Samopoznania Cattella, inwentarz osobowości MMPI, test Buss-Durkee, próby zdań niedokończonych w wersji Sacksa i Curtisa, eksperymenty kliniczne i inne metody potrzebne do charakterystyki i wyjaśnienia mechanizmów osobowościowych każdego sprawcy indywidualnie).

Wśród metod statystycznych, które posłużyły do weryfikacji hipotez, znalazła się: analiza dyskryminacyjna, jednoczynnikowa analiza wariancji, testy niezależności χ^2 oraz współczynniki korelacji. Za odpowiedni dla celów pracy uznano poziom istotności $p=0,05$.

Badania, których wyniki stanowiły istotną część zebranych materiałów, odbywały się w latach 1976–1996.

WYNIKI

Korzystając z metody analizy wariancji ANOVA (por. aneks 1) porównano oceny wystawione przez kompetentnych sędziów, którzy za podstawę tej oceny przyjęli 17 wymiarów. Okazało się, że wymiary różnicują grupy pod względem dymensji: nastawienie do otoczenia (prospołeczność – egocentryzm), nastawienie do siebie (poziom poczucia własnej wartości, poczucie krzywdy, poczucie winy), poziomu kompetencji emocjonalnych (poziom tolerancji na frustrację, umiejętności w zakresie odraczania zaspokajania potrzeb, doksztalcenie uczuciowości wyższej, sprawność i dojrzałość mechanizmów obronnych osobowości), kontroli emocji, poziomu lęku (wyniki Arkusza Samopoznania Cattella) i poziomu agresywności i wrogości (wyniki testu Buss-Durkee, wzorce agresywnego zachowania, agresja jako sposób rozwiązywania konfliktów i problemów życiowych).

Grupy badanych nie są zróżnicowane pod względem struktury i funkcji osobowości – wymiaru wskazującego na występowanie zaburzeń lub ich brak (por. aneks 1).

Analizując wyniki porównań wielokrotnych (por. *post hoc tests* – aneks 2), można nie tylko prześledzić istotne różnice wystę-

pujące między grupami, lecz także ustalić poziom tych różnic. Okazało się, że chociaż grupy zabójców nie są zróżnicowane pod względem struktury i funkcji osobowości, to taka zależność występuje między grupą sprawców czynów nieagresywnych a przestępcami agresywnymi niezabójcami (śr. różnicy = 0,2467; $p = 0,039$), natomiast porównując niezabójców z tymi grupami, różnic nie stwierdzono.

Wymiar opisujący nastawienie podmiotu do otoczenia w sensie dymensji egocentryzm – prospołeczność różnicuje grupę zabójców z grupą niezabójców, sprawców czynów agresywnych (śr. różnica = 0,4400; $p = 0,001$) oraz z grupą sprawców czynów nieagresywnych (śr. różnica = 0,3733; $p = 0,013$). Podobnie kształtuje się zróżnicowanie grupy zabójców pod względem poziomu agresywności i wrogości (śr. różnica = 0,420; $p = 0,002$ w porównaniu zabójców i agresywnych niezabójców oraz śr. różnica = 0,4067; $p = 0,002$ w porównaniu zabójców i przestępców agresywnych). Zabójcy natomiast nie ujawnili istotnej statystycznie różnicy w porównaniu z pozostałymi grupami pod względem nastawienia do siebie. Zróżnicowanie pod tym względem występuje między grupami przestępców agresywnych niezabójców i przestępców nieagresywnych (śr. różnica = 0,3533; $p = 0,012$). Ciekawe jest zróżnicowanie grup pod względem poziomu kompetencji emocjonalnych: zabójcy różnią się od przestępców agresywnych niezabójców (śr. różnica = 0,5933; $p = 0,000$), a ta grupa od grupy przestępców nieagresywnych (śr. różnica = 0,8467; $p = 0,000$). Analogiczne zależności istotne stwierdza się przy porównaniu grup ze względu na poziom kontroli emocjonalnej (zabójcy różnią się od niezabójców: śr. różnica = 0,6000; $p = 0,002$ i agresywni niezabójcy od przestępców nieagresywnych: śr. różnica = 0,5733; $p = 0,008$). Grupy zabójców różni od przestępców nieagresywnych poziom lęku (śr. różnica = 0,6200; $p = 0,000$). Zmienna ta różnicuje także grupę sprawców czynów agresywnych, lecz nie zabójstw oraz sprawców czynów nieagresywnych (śr. różnica = 0,4733; $p = 0,000$).

Wielokrotne porównania pokazują, że grupę zabójców różnicuje w porównaniu z dwiema pozostałymi (agresywnych niezabójców oraz nieagresywnych przestępców) zmienna nasycenia dymensji osobowościowej egocentryzm – prospołeczność oraz poziom agresywności i wrogości. Zabójcy różnią się od sprawców czynów agresywnych, lecz nie zabójstw (a nie różnią się od przestępców czynów nieagresywnych) pod względem poziomu kompetencji emocjonalnych, poziomu kontroli emocjonalnej i poziomu lęku. Przestępcy agresywni niezabójcy ujawnili zróżnicowanie w porównaniu z przestępcami nieagresywnych przestępców pod względem struktury i funkcji osobowości, nastawienia do siebie, poziomu kompetencji emocjonalnych, poziomu lęku. Z tego porównania widać, że grupę zabójców różnicuje z pozostałymi grupami najczęściej zmiennych opisujących osobowość sprawców (choć spodziewać by się można, że różnice między zabójcami a sprawcami innych czynów agresywnych nie będą tak liczne). Znamienne jest także, że dotyczą innych wymiarów: przy porównaniach zabójców z grupą przestępców nieagresywnych – dymensji egocentryzm-prospołeczność oraz poziomu agresywności i wrogości. Przy porównaniach z agresywnymi niezabójcami, dodatkowo – kompetencji emocjonalnych, kontroli emocjonalnej oraz poziomu lęku. Przy porównaniach przestępców agresywnych niezabójców z przestępcami nieagresywnymi – struktury i funkcji osobowości, nastawienia do siebie, kompetencji emocjonalnych oraz poziomu lęku. Nie występują już tutaj zmienne opisujące poziom agresywności i wrogości oraz nastawienie do rzeczywistości: egocentryzm-prospołeczność. W świetle przeprowadzonych badań można uznać za bardzo prawdopodobną hipotezę, że sprawcy zabójstw różnią się pod względem mechanizmów osobowości od sprawców innych niż zabójstwa czynów agresywnych i to bardziej niż od sprawców czynów nieagresywnych, chociaż porównania z drugą grupą sprawców (czynów nieagresywnych) nie wywołują większych zastrzeżeń. Wniosek

Tablica 5. Zmienne pozostające w analizie w kroku 5

Krok 5	Tolerancja	F usunięcia	Lambda Wilks'a
Obciążenie czynnikami sytuacyjnymi w czasie dokonywania czynu karalnego	0,925	26,021	0,532
Poziom lęku	0,893	16,045	0,478
Poziom kompetencji emocjonalnych	0,770	20,218	0,500
Poziom agresywności i wrogości	0,963	7,819	0,433
Funkcjonowanie biologiczne	0,805	5,771	0,422

Tablica 6. Lambda Wilks'a

Test funkcji	Lambda Wilks'a	Chi ²	df	p
1 do 2	0,390	136,504	10	0,000
2	0,816	29,548	4	0,000

ten potwierdza zasadność porównywania ze sobą tych trzech grup.

W kolejnym etapie zastosowano analizę dyskryminacyjną wszystkich wyodrębnionych wymiarów metodą krokową, by zobaczyć, czy wymiary opisujące osobowość badanych zajmują interesujące miejsce, a jeśli tak, to jakie. Z punktu widzenia zaprojektowanego modelu i przy podziale badanych na trzy grupy, istotnych statystycznie okazało się 5 zmiennych (tabl. 5).

Obie kanoniczne funkcje dyskryminacyjne okazały się istotne, co prezentuje tabl. 6.

W następnej, tabl. 7 przedstawione zostały rezultaty klasyfikacji. Okazało się, że predykcja wykorzystująca pięć wspomnianych

wyżej zmiennych pozwala na poprawną klasyfikację 68,7% przypadków. Widać też, że zdecydowanie poprawniej przewidywana jest przynależność grupowa przestępców nieagresywnych (86,0% poprawnych klasyfikacji) niż zabójców i przestępców agresywnych (po 60,0% poprawnych klasyfikacji). Łącznie, 68,7% przypadków z grup oryginalnych zostało poprawnie zaklasyfikowanych.

W tablicy 8 przedstawiono średnie (M) i standardowe odchylenia (SD) tych zmiennych z podziałem na podgrupy.

Bardzo negatywne nasilenie cech opisujących dany wymiar ma wartość „1”, natomiast bardzo korzystny opis wymiaru – war-

Tablica 7. Rezultaty klasyfikacji

Oryginalna przynależność do grupy		Przewidywana przynależność do grupy przestępców			Razem
		zabójcy	agresywni niezabójcy	nieagresywni	
zabójcy	n	30	11	9	50
	%	60,0	22,0	18,0	100,0
agresywni niezabójcy	n	14	30	6	50
	%	28,0	60,0	12,0	100,0
nieagresywni	n	2	5	43	50
	%	4,0	10,0	86,0	100,0

Tablica 8. Średnie i standardowe odchylenia zmiennych pozostających w modelu w podgrupach

Grupa badanych przestępców		Obciążenie czynnikami sytuacyjnymi <i>tempore criminis</i>	Poziom lęku	Poziom kompetencji emocjonalnych	Poziom agresywności i wrogości	Funkcjonowanie biologiczne
Zabójcy	M	2,7533	2,57	1,9200	2,85	2,71
	n	50	50	50	50	50
	SD	1,0729	0,65	0,8208	0,6808	1,09
Agresywni niezabójcy	M	3,0067	2,42	1,3267	2,43	2,31
	n	50	50	50	50	50
	SD	0,9368	0,54	0,4925	0,46	0,92
Nie-agresywni	M	4,0267	1,95	2,1733	2,44	2,28
	n	50	50	50	50	50
	SD	0,5338	0,46	0,8578	0,46	0,93
Razem	M	3,2622	2,3111	1,8067	2,5711	2,4333
	N	150	150	150	150	150
	SD	1,0324	0,6127	0,8186	0,5745	0,9972

M – średnia, SD odchylenie standardowe,
n – liczba badanych

tość „5”. Porównując grupy badanych między sobą pod względem zmiennych osobowościowych wchodzących w skład grupy wymiarów, które w 68,7% stanowią grupę ryzyka homicidalnego (poziom lęku, poziom kompetencji emocjonalnych, poziom agresywności i wrogości) stwierdzić należy, że średnia poziomu lęku jest najwyższa w grupie zabójców ($M = 2,57$; $SD = 0,6468$), niewiele niższa w grupie przestępców agresywnych niezabójców ($M = 2,42$; $SD = 0,5421$), a najniższa w grupie przestępców nieagresywnych ($M = 1,95$; $SD = 0,4634$). Oznacza to, że najbardziej negatywny opis poziomu lęku uzyskują osoby z grupy przestępców nieagresywnych (najbardziej podwyższone wyniki lęku), a osoby w grupie zabójców częściej zbliżają się do przeciętnego poziomu lęku.

Najniższy poziom kompetencji emocjonalnych (poziom tolerancji na frustrację, umiejętność odraczania zaspokajania potrzeb, dokształcenie uczuciowości wyższej, sprawność mechanizmów obronnych osobowości) wystąpił w grupie przestępców agresywnych niezabójców ($M = 1,33$; $SD = 0,4925$), na co wska-

zują średnie uzyskane z ocen sędziów kompetentnych. W grupie zabójców średnia ocen jest nieco wyższa ($M = 1,92$; $SD = 0,8208$), chociaż nadal jest to negatywne nasilenie cech opisujących ten wymiar. W grupie przestępców popełniających przestępstwa przestępcze czyny nieagresywne średnia ocen tego wymiaru jest najwyższa ($M = 2,17$; $SD = 0,8578$) i jest to nadal opis niskich kompetencji emocjonalnych.

Średnie wymiaru opisującego poziom agresywności i wrogości we wszystkich grupach mieszczą się w klasie między „2” a „3”, tj. między negatywnym a przeciętnym nasileniem cech opisujących wymiar. Najwyższą średnią uzyskano w grupie zabójców ($M = 2,85$; $SD = 0,6808$), czyli jest to grupa najbardziej zbliżona do przeciętnego poziomu agresywności i wrogości. Grupy przestępców agresywnych niezabójców i przestępców nieagresywnych uzyskały podobne średnie (agresywni niezabójcy: $M = 2,43$; $SD = 0,4619$; nie-agresywni: $M = 2,44$; $SD = 0,4589$) i zbliżają się bardziej do negatywnego nasilenia cechy, czyli podwyższonego poziomu agresywności i wrogości.

WNIOSKI

Uogólniając:

1. w grupie zabójców istotne okazały się wymiary: poziom lęku – mieszczący się między negatywnym a przeciętnym nasileniem cech wymiaru, poziom kompetencji emocjonalnych – charakteryzujący się nasileniem negatywnym, poziom agresywności i wrogości – osiągający przeciętną wartość nasilenia,
2. wymiary te są składowymi predyktorów zabójstwa, obok wymiaru obciążenia sytuacyjnego w czasie dokonywania czynu oraz wymiaru funkcjonowania biologicznego,
3. najważniejszym w hierarchii okazał się wymiar obciążenia sytuacyjnego, w dalszej kolejności – pozostałe wymienione wymiary osobowościowe, po których następuje wymiar opisujący funkcjonowanie biologiczne.
4. wszystkie przedstawione wymiary opisujące osobowość należą do grupy predyktorów, mających 68,7% moc przewidywania zabójstwa.

PIŚMIENNICTWO

1. Abrahamsen D.: *The murdering mind*. Harper & Row, London 1973.
2. Dalay M., Wilson M.: *Homicide*. Aldine de Gruyter, New York 1988.
3. Ellis L., Hoffman H.: *Crime in biological, social, and moral contexts*. Praeger, New York 1990.
4. Gierowski J.K., Majchrzyk Z. (red.): *Psychopatologia zabójstw*. Sympozjum Nauk. Sekcji Psychiatrii Sądowej PTP. 37 Zjazd Nauk. Psychiatriów Polskich, Poznań 1992. Wyd. PTP, Sekcja Psychiatrii Sądowej, Warszawa 1992.
5. Gierowski J.K.: *Motywacja zabójstw*. Wyd. AM UJ, Kraków 1989.
6. Glueck S.E.: *Predicting delinquency and crime*. Cambridge 1959.
7. Krukowski A. (red.): *Prognozowanie kryminologiczne. Wybrane zagadnienia*. WP, Warszawa 1975.
8. Lewicki A.: *Psychologia kliniczna*. PWN, Warszawa 1975.
9. Majchrzyk Z.: *Motywacje zabójczyń. Alkohol i przemoc w rodzinie*. Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 1995.
10. Mecir J.: *Homicidal behaviour among persons under age of nineteen*. Univerzita Karlova, Praha 1977.
11. Mednick S.A., Moffitt T.E., Stack S.A.: *The causes of crime. New biological approaches*. Cambridge Univ. Press, Cambridge 1987.
12. Namowicz-Chrzanowska H.: *Przewidywanie zachowania przestępczego młodzieży w świetle badań psychologicznych*. W: Krukowski A. (red.): *Prognozowanie kryminologiczne. Wybrane zagadnienia*. WP, Warszawa 1975.
13. Norris J.: *Serial killers. The growing menace*. A Dolphin Book, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland 1988.
14. Ostrihanska Z.: *Prognoza recydywy nieletnich*. W: Krukowski A. (red.): *Prognozowanie kryminologiczne. Wybrane zagadnienia*. WP, Warszawa 1975.
15. Tanay E.: *Psychodynamiczna klasyfikacja zabójstw*. W: Gierowski J.K., Majchrzyk Z. (red.): *Psychopatologia zabójstw*. Sympozjum Nauk. Sekcji Psychiatrii Sądowej PTP. 37 Zjazd Nauk. Psychiatriów Polskich, Poznań 1992. Wyd. PTP, Sekcja Psychiatrii Sądowej, Warszawa 1992.
16. Sęk H.: *Spoleczna psychologia kliniczna*. PWN, Warszawa 1993.
17. Wolska A.: *Psychologiczne wyznaczniki zabójstw*. Niepublikowana praca doktorska. Poznań 1982.
18. Wolska A.: *Wybrane warunki socjalizacji zabójców*. Wyd. US, Szczecin 1999.
19. Wolska A.: *Zabójcy – studium psychologiczne*. Wyd. US, Szczecin 1999a (w druku).
20. Wolska A.: *Psychologiczne czynniki ryzyka popełniania zabójstwa*. Maszynopis przygotowany do druku, 1999b.
21. Zakrzewski P.: *Zagadnienia prognozy kryminologicznej*. WP, Warszawa 1964.

*Adres: Dr Anna Wolska, Katedra Psychologii Uniwersytetu Szczecińskiego,
ul. Wawrzyniaka 8, 70-392 Szczecin*

Aneks 1

Analiza wariancji (ANOVA) między badanymi grupami dla poszczególnych funkcji

Funkcje	Analiza	SS	df	MS	F	p
Struktura i funkcje osobowości	między grupami	1,521	2	0,761	2,436	0,091
	wewnątrz grupy	45,904	147	0,312		
	razem	47,426	149			
Nastawienie do rzeczywistości	między grupami	5,624	2	2,812	10,022	0,000
	wewnątrz grupy	41,242	147	0,281		
	razem	46,866	149			
Nastawienie do siebie	między grupami	3,284	2	1,642	4,290	0,015
	wewnątrz grupy	56,271	147	0,383		
	razem	59,556	149			
Poziom kompetencji emocjonalnych	między grupami	18,884	2	9,442	17,146	0,000
	wewnątrz grupy	80,953	147	0,551		
	razem	99,838	149			
Kontrola emocji	między grupami	11,490	2	5,745	6,670	0,002
	wewnątrz grupy	126,620	147	0,861		
	razem	138,110	149			
Poziom lęku	między grupami	10,499	2	5,250	16,988	0,000
	wewnątrz grupy	45,427	147	0,309		
	razem	55,926	149			
Poziom agresywności i wrogości	między grupami	5,699	2	2,850	9,633	0,000
	wewnątrz grupy	43,487	147	0,296		
	razem	49,186	149			

Aneks 2

Post hoc tests

Funkcja	I grupa	J grupa	I-J	Błąd standardowy	p
Struktura i funkcje osobowości	zabójcy	agresywni	0,1267	0,112	0,583
		nieagresywni	-0,1200	0,112	0,712
	agresywni	zabójcy	-0,1267	0,112	0,583
		nieagresywni	-0,2467 (*)	0,112	0,039
	nieagresywni	zabójcy	0,1200	0,112	0,712
		agresywni	0,2467 (*)	0,112	0,039

Funkcja	I grupa	J grupa	I-J	Błąd standardowy	P
Nastawienie do rzeczywistości	zabójcy	agresywni	0,4400 (*)	0,106	0,001
		nieagresywni	0,3733 (*)	0,106	0,013
	agresywni	zabójcy	-0,4400 (*)	0,106	0,001
		nieagresywni	-6,6667E-02	0,106	0,693
	nieagresywni	zabójcy	-0,3733 (*)	0,106	0,013
		agresywni	6,667E-02	0,106	0,693
Nastawienie do siebie	zabójcy	agresywni	0,2467	0,124	0,066
		nieagresywni	-0,1067	0,124	0,840
	agresywni	zabójcy	-0,2467	0,124	0,066
		nieagresywni	-0,3533 (*)	0,124	0,012
	nieagresywni	zabójcy	0,1067	0,124	0,840
		agresywni	0,3533 (*)	0,124	0,012
Poziom kompetencji emocjonalnych	zabójcy	agresywni	0,5933 (*)	0,148	0,000
		nieagresywni	-0,2533	0,148	0,350
	agresywni	zabójcy	-0,5933 (*)	0,148	0,000
		nieagresywni	-0,8467 (*)	0,148	0,000
	nieagresywni	zabójcy	0,2533	0,148	0,350
		agresywni	0,8467 (*)	0,148	0,000
Kontrola emocji	zabójcy	agresywni	0,6000 (*)	0,186	0,002
		nieagresywni	2,667E-02	0,186	0,999
	agresywni	zabójcy	-0,6000 (*)	0,186	0,002
		nieagresywni	-0,5733 (*)	0,186	0,008
	nieagresywni	zabójcy	-2,6667E-02	0,186	0,999
		agresywni	0,5733 (*)	0,186	0,008
Poziom lęku	zabójcy	agresywni	0,1467	0,111	0,527
		nieagresywni	0,6200 (*)	0,111	0,000
	agresywni	zabójcy	-0,1467	0,111	0,527
		nieagresywni	0,4733 (*)	0,111	0,000
	nieagresywni	zabójcy	-0,6200 (*)	0,111	0,000
		agresywni	-0,4733 (*)	0,111	0,000
Poziom agresywności i wrogości	zabójcy	agresywni	0,4200 (*)	0,109	0,002
		nieagresywni	0,4067 (*)	0,109	0,002
	agresywni	zabójcy	-0,4200 (*)	0,109	0,002
		nieagresywni	-1,3333E-02	0,109	0,998
	nieagresywni	zabójcy	-0,4067 (*)	0,109	0,002
		agresywni	1,333E-02	0,109	0,998